

Michał Przeździecki

Powiat skarżyski w epoce kamienia

Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 6, 111-118

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Materiały

Michał Przeździecki

Warszawa

Powiat skarżyski w epoce kamienia¹

Jeszcze do niedawna ziemie powiatu skarżyskiego postrzegane były głównie przez pryzmat działających na terenie miasta Skarżyska-Kamiennej zakładów zbrojeniowych.

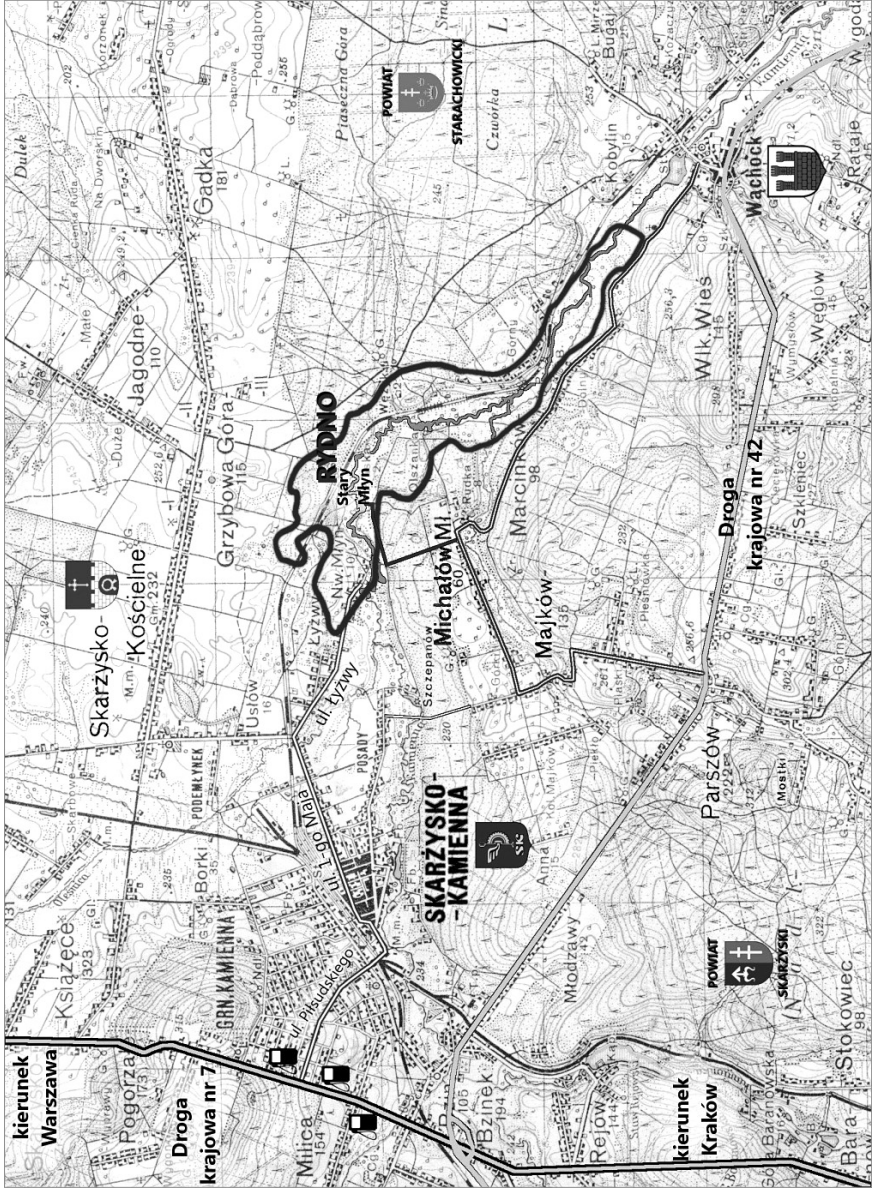
Dziś, dzięki pracy władz lokalnych i szeregu społecznych inicjatyw, region ten coraz częściej kojarzony jest z gościnnością mieszkańców, pięknem krajobrazu oraz długą i fascynującą historią.

Szczególne miejsce na bogatej mapie dziedzictwa kulturowego tych terenów zajmuje rozciągający się wzdłuż rzeki Kamiennej, od Łyżew na północnym zachodzie po Marcinków na południowym wschodzie, rezerwat archeologiczny „Rydno” (ryc. 1).

Objęcie tej strefy ścisłą ochroną konserwatorską oraz trwającymi przez wiele dziesięcioleci badaniami związane jest z występowaniem na tym obszarze niespotykanej nigdzie indziej koncentracji stanowisk archeologicznych z epoki kamienia.

Odkryty na początku ubiegłego wieku kompleks obozowisk paleolitycznych i mezolitycznych swą oryginalną nazwę zawdzięcza osobie Stefana Krukowskiego – wybitnego prahistoryka oraz wieloletniego

¹ Niniejszy tekst powstał podczas pikniku archeologicznego PraOsada Rydno 2012, nie byłoby to jednak możliwe bez pomocy i wsparcia grupy studentów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, w szczególności zaś studenta V roku Michała Paczkowskiego.

Ryc. 1. Obszar rezerwatu Rydno, opracował P. Rzuchochowski

i zasłużonego badacza tych terenów, ale też ekscentryka, lubiącego się w wymyślaniu rozmaitych „dziwaczných” słów i określeń.

Do chwili obecnej na terenie Rydna zarejestrowanych zostało przez archeologów kilkaset punktów stanowiących świadectwo bytowania społeczności pradziejowych oraz wiele tysięcy zabytków, zaś wyniki płynące z tych danych przedstawione zostały w dziesiątkach artykułów, zarówno *stricte* naukowych, jak i popularnych, polsko- i obcojęzycznych.

Unikatowy charakter kompleksu osadniczego Rydno związany jest z występowaniem w tym regionie wychodni ochry hematytowej – minerału o intensywnie czerwonej barwie.

Wydobywanie ochry, tego nader cennego dla społeczności prahistorycznych surowca, potwierdza odsłonięcie przez archeologów w okolicach wsi Łyżwy pozostałości kopalni odkrywkowej oraz punktów przetwórstwa *krwicy*, jak nazywał hematyty prof. Stefan Krukowski.

W czasach prahistorycznych ochra była surowcem o szerokim spektrum zastosowań, wykorzystywano ją m.in. w procesie garbowania skór zwierzęcych, jako środek antyseptyczny, ochronę przeciw insektom, pigment do produkcji barwników, ale też jako ważny element obrzędów o charakterze symbolicznym, co potwierdza fakt powszechnego w epoce kamienia rytuału polegającego na posypywaniu sproszkowaną ochrą ciał zmarłych. Dowody stosowania takich praktyk znane są już z pochówków neandertalskich sprzed około 50 000 lat; niemniej najstarsze świadectwa wykorzystywania naturalnie występujących pigmentów pochodzą z Afryki i są datowane między 400 000 a 350 000 lat temu.

Ważnym czynnikiem determinującym charakter osadnictwa w rejonie były sprzyjające uwarunkowania geograficzno-środowiskowe, a także bliskość złóż doskonałej jakości krzemienia, od specyficznej brązowej barwy określanego mianem czekoladowego.

Efektom współwystępowania wymienionych czynników jest wyjątkowy zespół stanowisk archeologicznych – pracowni krzemieniarskich, obozowisk oraz miejsc wydobywania i przetwarzania czerwonej ochry – dzisiejszy rezerwat Rydno.

Pierwsi mieszkańcy nad brzegami Kamiennej pojawili się u schyłku epoki lodowcowej, mniej więcej w połowie XV tysiąclecia, gdy obecny tu od tysiącleci łądolód zaczął stopniowo wycofywać się z Niziu Europejskiego. Na uwolnione spod lodu obszary wkroczyła wówczas

zimnolubna roślinność tundrowa, podobna do tej, jaką dziś możemy zobaczyć na dalekiej północy. Wraz ze zmianą środowiska pojawiły się renifery, za nimi zaś prahistoryczni myśliwi.

Bardziej intensywne ślady obecności człowieka na tych terenach pochodzą jednak z okresu nieco późniejszego, to jest z czasu wyraźnego ocieplenia klimatu określanego przez specjalistów jako interfaza Allerød (ok. 14 000–12 680 lat temu). Wtedy to na terenie Rydna pojawiły się przystosowane do życia w środowisku lasu brzożowo-sosnowego społeczności tzw. kompleksu z tylczakami i drapaczami łukowymi; nazwa ta odnosi się do rodzaju i kształtu używanych narzędzi.

Na skutek kolejnego pogorszenia się warunków klimatycznych w okresie Dryasu III (ok. 12 700–11 650 lat temu) na Niż Europejski ponownie wkroczyła flora i fauna typowa dla strefy subarktycznej. Jeśli w jakiś sposób, za pomocą magii lub wehikułu czasu, udałoby się przenieść któregoś z dzisiejszych mieszkańców Łyżew, Nowego Młyna bądź Grzybowej Góry do tego okresu, miałby on nie lada problem z rozpoznaniem swych rodzinnych terenów, a jego oczom ukazałby się przedziwny widok. Brzegi Kamiennej porastała wówczas roślinność tundrowa – mchy, porosty, zimnolubne odmiany traw, bylin, np. dębik ośmiopłatkowy (*Dryas octopetala*), od którego to pochodzi nazwa całego okresu; gdzieś tam można by też natknąć na pojedyncze skupiska karłowatej brzozy oraz wierzby. Choć najliczniej występującymi w tundrze ssakami były wesołe lemingi, to jednak renifer był jej niekwestionowanym królem.

Stada reniferów dumnie przemierzające bezkresny krajobraz tundry stanowiły podstawę utrzymania żyjących tu u schyłku epoki lodowcowej społeczności; jedzono ich mięso ale także wykorzystywano skóry, tłuszcz, kości oraz poroże, z którego, podobnie jak z krzemieni, wykonywano szereg narzędzi codziennego użytku oraz broni myśliwskiej.

Paleolityczni myśliwi polowali na renifery używając miotaczy harpunów oraz łuku i strzał z charakterystycznymi krzemiennymi grotami w kształcie liścia wierzby – zwanymi liściakami. Świadectwem pobytu grup łowców-zbieraczy nad Kamienną w okresie Dryasu III jest ogromna ilość tego typu ostrzy zarejestrowanych przez archeologów podczas badań rydnieńskich obozowisk (ryc. 2).

Identyczne formy krzemienne po raz pierwszy odkryte zostały w podwarszawskiej miejscowości Świdry, stąd ugrupowania posługujące się tego typu grotami określa się mianem kultury świderskiej.

Z nastaniem holocenu – aktualnie trwającej epoki geologicznej, charakteryzującej się wyraźnym ociepleniem klimatu – na terenie powiatu skarżyskiego pojawiają się trwałe zbiorowiska leśne, a krajobraz przybiera dzisiejszą formę.

W tym okresie, zwanym przez archeologów mezolitem, na Rydnie pojawiają się nowi myśliwi, świetnie wyspecjalizowani również w rybołówstwie i zbieractwie. Pozostawili oni po sobie charakterystyczne narzędzia krzemienne o niewielkich rozmiarach i zgeometryzowanych kształtach, przypominające na przykład trójkąty, trapezy czy romby. Osadzone w kościanych bądź drewnianych oprawach stanowiły element bardziej złożonych konstrukcji, stąd właśnie nazywane są zbrojnikami (ryc. 3).

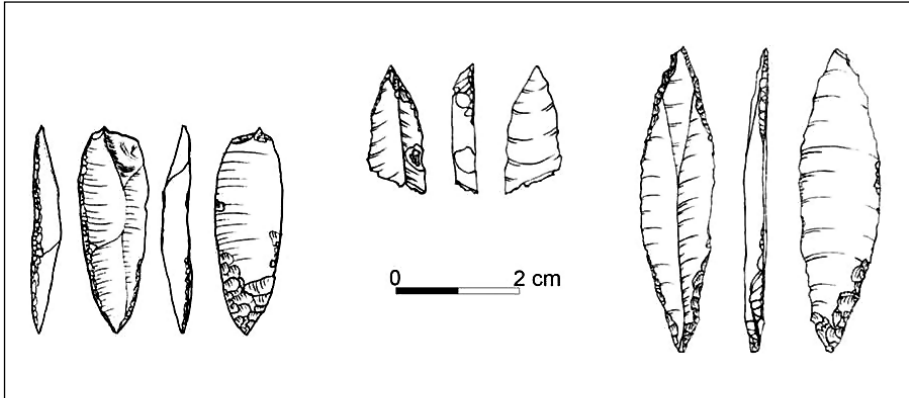
Ugrupowania mezolityczne zamykają długą i fascynującą historię Rydna, które od tej pory pozostaje poza główną orbitą zainteresowań społeczności pradziejowych.

Rzeka Kamienna do dziś zazdrośnie strzeże tajemnic jej dawnych mieszkańców, rzucając nam archeologom wyzwanie, które z pasją podejmujemy.

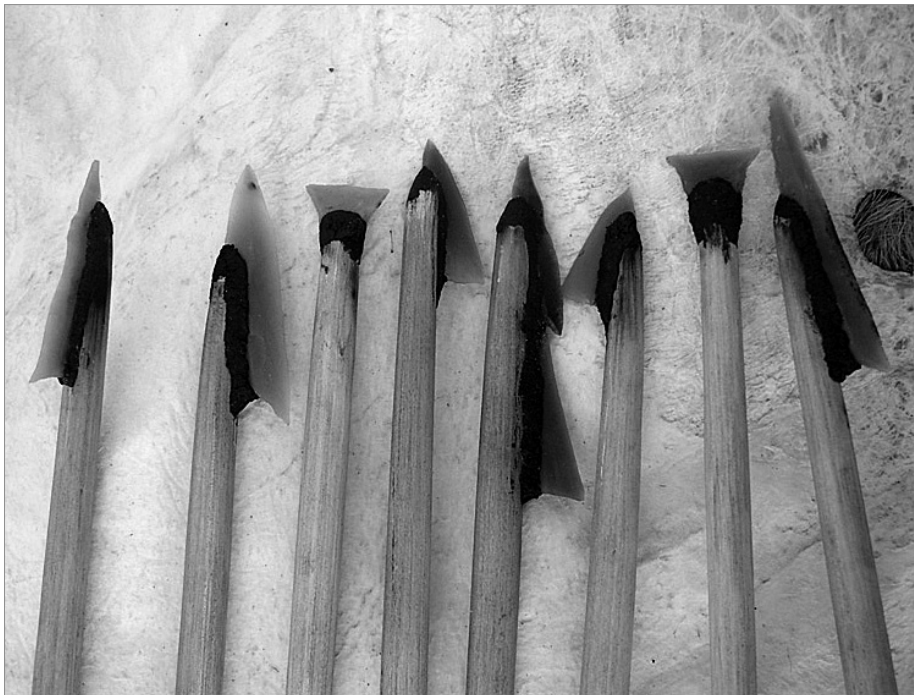
Niestety, w wyniku cywilizacyjnej działalności człowieka obserwuje się postępujący od wielu lat proces niszczenia Rydna; skutkuje to nie tylko degradacją stanowisk archeologicznych, ale także środowiska przyrodniczego, w tym występujących na tym obszarze wielu gatunków roślin chronionych.

W celu zmiany tego stanu w 2010 r. nawiązana została współpraca między lokalnymi władzami samorządowymi a badaczami reprezentującymi Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Od tego czasu podjętych zostało szereg działań mających na celu ochronę oraz promocję dziedzictwa kulturowego rezerwatu Rydno. Oprócz inicjatyw o ściśle naukowym charakterze, z których najważniejsze to prace wykopaliskowe oraz inwentaryzacyjne na terenie samego rezerwatu bądź w jego okolicach, skoncentrowano się także na kwestii popularyzacji problematyki Rydna zarówno wśród mieszkańców powiatu skarżyskiego, jak i w skali ogólnopolskiej (ryc. 4).

Kolejnym ważnym owocem tej współpracy są odkryte ostatnio, choć już nie tak intensywne, ślady osadnictwa z paleolitu i mezolitu nad Kuźniczką i Kobylanką w rejonie Bliżyna.

Ryc. 2. Liściaki – charakterystyczne groty strzał kultury świderskiej,
rys. K. Pyżewicz

Ryc. 3. Repliki strzał mezolitycznych zaopatrzonych w groty
o zgeometryzowanych kształtach,
fot. K. Pyżewicz; wykonawca replik P. Dmochowski

Ryc. 4. Archeolodzy na Rydnie – badania sondażowe w 2010 roku,
fot. M. Przeździecki

Badania metodą prospekcji powierzchniowej, przeprowadzonych na terenie gminy Bliżyn w 2011 roku przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, ujawniły istnienie sześciu nieznanych dotychczas stanowisk ze starszej i środkowej epoki kamienia, m.in. w Starym Gostkowie, Wojtyniowie i Górkach. Jednym z najciekawszych znalezisk jest odkrycie pozostałości niewielkiego obozowiska z dobrze zachowaną strefą obróbki krzemienia; na podstawie obecności charakterystycznych narzędzi i uzbrojenia wiek tego pradawnego warsztatu został określony na około 12 000–11 000 lat od dnia dzisiejszego.

Pozostałe ze stanowisk odkrytych przez archeologów mają nieco późniejszą metrykę, datowane są bowiem na okres mezolitu, tj. między 10 000 a 7000 lat temu. Listę odkryć stanowiących efekt badań na odcinku między Sobótką a Wołowem zamykają pojedyncze ślady osadnictwa z epoki brązu 1800–900 lat p.n.e., zarejestrowane w Wojtyniowie i Górkach.

Skarżysko administrative district in the Stone Age

The special place on the rich map of the local cultural heritage is held by Rydno archeological reserve stretching along the Kamienna river from Łyżwy in the north-west to Marcinków in the south-east.

The rigorous conservatory protection offered to the reserve and the research conducted throughout dozens of years are associated with the unique concentration of archeological sites of the stone age origin, unencountered anywhere else in the world.

Discovered at the beginning of the previous century, the concentration of the Paleolithic and Mesolithic sites was given its original name by Stefan Krukowski – an exceptional prehistory historian and an esteemed researcher of the area as well as an eccentric enjoying thinking of strange words and terms.

Up till now, several hundreds of sites of prehistoric settlements and several thousands of relics found in Rydno have been registered while the research results have been discussed in numerous articles both strictly scientific and popular, in Polish and in other languages.

Key words: Rydno archeological reserve, Skarżysko administrative district, prehistory.